

УДК 330:519

СПЕЦІАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Н. Петрусь

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м.Львів, Проспект Свободи, 18
E-mail: PNatalya@i.ua*

Досліджується один із механізмів залучення інвестицій в економіку України – вільні (спеціальні) економічні зони. Проблемою аналізу є можливість СЕЗ як механізму залучення інвестицій. Шляхом співставлення різних поглядів на можливості СЕЗ виявляються умови ефективного функціонування їх та формулюються рекомендації щодо вдосконалення механізму використання СЕЗ в умовах економіки України.

Ключові слова: інвестиції, спеціальні економічні зони, ефективність СЕЗ, світовий досвід, інвестиційний клімат, законодавче поле.

Проблематика дослідження. Серед основних механізмів залучення інвестицій традиційно виділяють вільні (спеціальні) економічні зони, території пріоритетного розвитку, інвестиційні форуми. У статті досліджуються СЕЗ та їх можливості як механізму залучення інвестицій в економіку України.

Аналіз публікацій. Доцільність створення та результати функціонування СЕЗ досліджується як науковцями, так і урядовцями країн. В Україні доцільність створення СЕЗ досі породжує постійні дискусії та суперечки. В останні декілька років з'явилося досить багато публікацій, наукових статей та досліджень стосовно доцільності подальшого існування СЕЗ в Україні, їх ефективності. Серед них можемо виділити Орловську Ю.В.[13], Туріянську М.М.[17], Хрущ Н.А.[18], Михасюка І.Р., Мальського М.З.[11,12], Твердохліба І.П.[16], Барчана Г.[4-6], Бірюкова О.[7], Гук Н.А.[8]. Багато уваги вільним економічним зонам приділили також Артеменко О.[3], Кузьменко В.П., Кузнецова Л.І.[9], Геєць В. та інші. Зрештою, ми можемо умовно поділити їх на прихильників і противників вільних економічних зон. До противників СЕЗ в Україні у їх сучасному вигляді можна віднести Гейця В., Пинзеника В., Бірюкова О. Вони підкреслюють неефективність СЕЗ через їх недоліки, недосконалість законодавства, наявність бюрократичних перешкод для більшості іноземних інвесторів. Прихильники ж наголошують на позитивному досвіді вільних економічних зон у таких країнах як США, Німеччина, Великобританія, Франція, Болгарія, В'єтнам, Угорщина, Мексика, Китай та інших.

Розглядаючи можливості вільних економічних зон, як механізму залучення інвестицій в економіку України, слід виділити обсяги залучених та освоєних інвестицій; кількість створених і збережених робочих місць; кількість реалізованих проектів (бізнес-планів); обсяги реалізованих товарів, робіт та послуг. Станом на 1.06.2008р. у СЕЗ та на ТПР затверджено 347 інвестиційних проектів (на ТПР – 183, у СЕЗ – 164) кошторисною вартістю 4,5 млрд. доларів США, в тому числі іноземних інвестицій – 2,1 млрд. доларів США (46,6% від загальної кошторисної вартості проектів). За рахунок реалізації цих інвестиційних проектів з початку функціонування СЕЗ і ТПР [10]:

- залучено інвестицій на суму 2,4 млрд. доларів США (або 53,3 відсотка кошторисної вартості проектів), з них іноземних - на суму 0,8 млрд. доларів США (33 відсотки залучених інвестицій).

- освоєно інвестицій на суму 11,4 млрд. гривень (або 94 відсотки загального обсягу залучених інвестицій).

- створено 32,8 тис. та збережено 45,1 тис. робочих місць.

- реалізовано товарів, робіт, послуг на суму 56,1 млрд. гривень, у тому числі на експорт – 28,7 млрд. гривень (51 відсоток загального обсягу реалізації).

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз світового досвіду залучення інвестицій через СЕЗ, ідентифікація умов їх успішного функціонування та можливості їх застосування в умовах соціально-економічної системи України.

Основний виклад. Згідно Закону України спеціальна (вільна) економічна зона є частиною території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України [1]. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Станом на 03.07.2006 року на території України діяли такі спеціальні економічні зони [9]: СЕЗ “Інтерпорт Ковель”, СЕЗ “Миколаїв”, СЕЗ “Порто-франко”, СЕЗ “Курортіполіс Трускавець”, СЕЗ Азов, СЕЗ Донецьк, СЕЗ Славутич, СЕЗ Закарпаття, СЕЗ Яворів, СЕЗ Порт Крим, СЕЗ Рені.

Однією із найважливіших умов створення і функціонування вільної економічної зони є відповідний інвестиційний клімат і законодавче поле. Їх формування в Україні розпочалось із здобуттям незалежності та прийняттям базових законів, таких як Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991р., Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13.10.1992р.[1], Закон України “Про режим іноземного інвестування” від 19.03.1996р.[2]

Проте ці закони містять деякі недоліки. Бірюков О. зауважує, що закони про створення СЕЗ були прийняті із порушенням чинного спеціального законодавства щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон [7]. Проголошуючи політику залучення іноземних інвестицій в економіку країни, будь-яка держава може встановлювати спеціальний порядок допуску інвестицій, забороняти або обмежувати іноземні інвестиції у визначених сферах діяльності або на окремих територіях, встановлювати спеціальні умови для здійснення підприємницької діяльності.

Однак, Закон України “Про режим іноземного інвестування” у Розділі VI “Іноземні інвестиції у спеціальних (вільних) економічних зонах” вимагає: “правовий режим іноземних інвестицій, що встановлюється у спеціальних (вільних) економічних зонах, не може створювати умови інвестування та здійснення господарської діяльності менш сприятливі, ніж встановлені цим Законом” [2].

Таким чином, Закон приписує, що при встановленні правового режиму іноземного інвестування у кожній СЕЗ держава не може встановлювати менш сприятливий режим допуску інвесторів. Тим самим держава обирає одну з відомих у світі систем допуску іноземних інвесторів на національний ринок. У світі є дві системи такого допуску: реєстраційна та дозвільна. Згідно зі ст. 13 Закону України “Про режим іноземного інвестування” реєстрація іноземних інвестицій здійснюється уповноваженим державним органом влади шляхом прийняття від інвестора інформації про інвестицію, а головним документом є встановлена форма. Закон встановлює граничний триденний строк для державної реєстрації іноземної інвестиції. Державний орган не має права відмовити у реєстрації іноземної інвестиції, а якщо таке трапляється, то така відмова можлива лише у випадку порушення встановленого порядку реєстрації – ні в якому разі це не може статися з мотивів недоцільності інвестування. Бірюков О. відзначає й недоліки такої системи: опосередковане обмеження для доступу інвесторів на ринок країни, посилення формально-бюрократичного підходу щодо допуску інвесторів в економіку країни, явна недемократичність та великі можливості для корупції тих службовців, які відповідають за видачу дозволів. Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що на порушення спеціального інвестиційного законодавства України на певних територіях країни погіршується інвестиційний клімат через запровадження дозвільної системи, що прямо заборонено чинним законодавством.

Ще однією умовою залучення інвестицій через вільні економічні зони є формування сприятливого інвестиційного клімату. Його класично поділяють на сприятливий та несприятливий. Сприятливим вважається той, який уможливує активну діяльність інвесторів та приплив капіталу. А несприятливий – навпаки – підвищує ризики для інвесторів, що веде до витоку капіталу і затухання інвестиційної діяльності [17, с.92]. Дуже часто інвестори, приймаючи інвестиційні рішення, орієнтуються на оцінки рейтингових агентств, а також дохідність та ризик.

Оцінити інвестиційний клімат країни чи певної території досить складно, адже слід враховувати багато факторів. Проте існує досить багато методик такої оцінки. До прикладу, в Японії користуються описовими способами, хоча в більшості випадків переважають кількісні. Ці методи базуються на різних економічних, політичних і фінансових показниках, по сукупності яких країні, регіонові або місту привласнюють інвестиційний рейтинг [17, с.97]. Серед таких показників можна виділити: інтегральний показник надійності, економічну ефективність, політичний ризик, показник заборгованості, доступність банківського кредитування, кредитоспроможність та інші [18, с.29].

Скориставшись оцінкою іноземних експертів, які враховують всі ці показники і двічі на рік проводять такі дослідження, можемо зробити висновок, що ризики інвестування в Україну є досить високими, а ступінь зацікавлення потенційними

інвесторами у здійсненні інвестицій – досить низький. Результати такої оцінки подають такі іноземні видання як журнали «Euromoney», «Central European Economic Review» та рейтингові агенції. Окрім оцінки інвестиційної привабливості країни, проводять таку оцінку її окремих регіонів, галузей та об'єктів господарювання.

Для визначення інвестиційної привабливості регіонів слід враховувати інвестиційний клімат, рівень розвитку інфраструктури, можливості залучення інвестиційних ресурсів тощо. Оцінюючи інвестиційну привабливість галузі, ще додатково зважають на перспективу її розвитку [18, с.42].

Виділимо основні чинники, які формують інвестиційний клімат держави [14, с.272]:

1. рівень розвитку продуктивних сил:
 - стан та структура виробництва;
 - рівень розвитку робочої сили;
 - стан ринку інвестицій та інвестиційних товарів, фондового ринку.
2. політична воля влади та правове поле держави:
 - створення відповідного законодавчої і нормативної бази;
 - досягнення стабільності національної грошової одиниці та валютне регулювання;
 - забезпечення інвестиційної привабливості об'єктів інвестування.
3. стан фінансово кредитної системи та діяльність фінансових посередників:
 - інвестиційна діяльність банків, її рівень;
 - рівень розвитку та функціонування пара банківської системи;
 - інвестиційна політика Національного банку.
4. статус іноземного інвестора:
 - режим іноземного інвестування;
 - діяльність міжнародних фінансово-кредитних інституцій;
 - наявність вільних економічних та офшорних зон.
5. інвестиційна активність населення:
 - відносини власності у державі;
 - стан ринку нерухомості;
 - виконання державної програми приватизації.

Виділивши ці чинники, можемо проаналізувати яким чином СЕЗ, як механізм залучення інвестицій, впливають на інвестиційний клімат держави в цілому та кожен із цих його чинників зокрема. Перш за все слід зазначити, що залучення інвестицій через СЕЗ впливає на рівень розвитку продуктивних сил, на розвиток виробництва, робочої сили та ринку інвестицій. Правове поле держави та формування вільних економічних зон є взаємопов'язаними, оскільки утворення СЕЗ неможливе без законодавчої основи. В той же час існування СЕЗ породжує необхідність вдосконалення законодавства. Стосовно інших чинників, то СЕЗ мають незначний вплив на них.

Окрім інвестиційного клімату відповідної країни чи регіону потенційного інвестора цікавить наскільки ефективними є вже діючі проекти, а також прогнози і перспективи вкладених ними інвестицій.

Вперше вільні економічні зони в сучасному вигляді з'явилися наприкінці 70-х років минулого століття. Хоча ще у 19 ст. вони вже існували. З тих часів їх

кількість зростає до 600. З них у Західній Європі більше 100, у Швейцарії – 26, Іспанії – 22, Італії – 11, у Франції – 10, Фінляндії – 7 [7]. Успішний досвід використання вільних економічних зон належить Китаю. Їх створення почалося з 1978 року і надавало статус реального механізму проведення відкритої зовнішньо-економічної політики, розрахованої на активне розширення науково-технічного співробітництва, виробничої кооперації та залучення іноземних інвестицій. На початку 90-х років в Шанхаї була створена нова зона Пудун, де працює більше тисячі іноземних підприємств з обсягом інвестицій близько 5 млрд доларів та об'ємом продукції 28 млрд доларів [4]. Згодом вільні економічні зони почали активно створюватися у прибережній зоні та у прикордонних зонах вздовж границь Росії, Казахстану, Монголії. Звичайно, і у діяльності СЕЗ Китаю були помилки та проблеми. Створення СЕЗ у прибережних зонах зумовило вилучення із сільського господарства великих земельних площ, які відігравали в них ключову роль [4].

При державному регулюванні країна-засновник СЕЗ з допомогою економічних регуляторів старається стимулювати ті галузі, які є для неї пріоритетними. Це переважно галузі промисловості. Наприклад, в економічній зоні Арабських Еміратів діють підприємства хімічної, нафтохімічної і автомобільної промисловості [4].

Для порівняння діяльності СЕЗ в Україні та Китаю наведемо табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз СЕЗ Китаю та України

Критерії порівняння	Китай	Україна
1. Кількість СЕЗ	14 приморських міст із спеціальним режимом; 15 районів техніко-економічного розвитку; 27 технополісів; 15 СЕЗ на східному узбережжі країни.	11 СЕЗ та 9 ТПР
2. Частка населення, залученого у СЕЗ	1/5	180/114241
3. Кількість осіб, яка припадає на одну СЕЗ	2 253 521	2250
4. Кількість підприємств з іноземним капіталом у СЕЗ	5700	дані відсутні
5. Пріоритетні види діяльності	Легка промисловість та виробництво продовольчих товарів	Торгівельна, туристично-рекреаційна сфери

Як бачимо, Китай має перевагу перед Україною по всіх вище наведених критеріях порівняння.

Слід зауважити, що більшість дослідників СЕЗ в Україні виділяють їх недоліки і пропонують шляхи їх усунення за рахунок перенесення позитивного досвіду зарубіжних СЕЗ та його адаптації до умов України. Стосовно більшості питань вчені приходять до спільних висновків. Найбільше дискусій викликає проблема доцільності пільг у вільних економічних зонах. Одні вчені (Гасць В.) пропонують звести їх до мінімуму, інші (Туріянська М.М., Барчан Г.) – розширити.

Аналізуючи світовий досвід діяльності СЕЗ, Кузьменко В.П. та Кузнєцова Л.І. виділяють найпоширеніші недоліки СЕЗ [9]:

- невдалий вибір місця розташування зони;
- недостатній рівень базової інфраструктури;
- недостатній рівень зв'язків між адміністрацією зони і тими державними установами, які відповідають за пільговий режим.

Серед інших недоліків і проблем СЕЗ виділяють: недосконалість законодавства (Бірюков О.); відсутність або низький рівень інфраструктури (Кузьменко В.П., Кузнєцова Л.І., Туріянська М.М.); прив'язаність СЕЗ до адміністративних одиниць (Туріянська М.М.); «бюрократичні ускладнення» (Бірюков О., Пинзеник В.).

В той же час пропонуються свої шляхи вдосконалення діяльності СЕЗ. Зокрема, Туріянська М.М. рекомендує для оптимізації і подальшого ефективного функціонування СЕЗ [17, с.89]:

- визначити механізм СЕЗ як один із найважливіших елементів державної економічної політики;
- розробити державну програму формування СЕЗ на території України як важливу складову регіональної економічної політики країни, а також програму розвитку кожної СЕЗ;
- внести поправки до відповідних кодексів, законів і підзаконних актів; гармонізувати внутрішнє законодавство з міжнародними правовими актами;
- чітко визначити пріоритетні види діяльності, які необхідно розвивати у СЕЗ, пов'язуючи їх з урядовими програмами соціально-економічного розвитку країни;
- розробити чітку систему критеріїв для надання статусу суб'єкта СЕЗ або спеціального режиму інвестування і процедуру отримання такого статусу;
- створити у СЕЗ мобільні виробничі підприємства, здатні гнучко реагувати на запити ринку і швидко налагоджувати впровадження новітніх технологій;
- передбачити механізми самостійного розвитку і розширення СЕЗ у довгостроковій перспективі;
- здійснювати експертизу всіх інвестиційних проектів на предмет їх технологічної, ринкової, економічної, фінансової, екологічної і соціальної доцільності;
- максимально спростити умови затвердження проектів, що повністю фінансуються інвестором і не обумовлені державними гарантіями;
- проаналізувати всі можливі джерела інвестицій і розглянути можливості надання додаткових пільг інвесторам, створення сприятливих умов для них;
- розвивати у СЕЗ інфраструктуру у вигляді офісів та готелів, митних складів і транспортних терміналів;

- формувати досконале інформаційне забезпечення функціонування вільних економічних зон;
- розвивати співробітництво між зонами у сферах, що представляють спільний інтерес;
- правильно організувати презентації зон, починаючи з основного переліку їх можливих переваг;
- створювати позитивний імідж СЕЗ.

Деякі фахівці наголошують на тому, що для приваблення іноземного партнера не достатньо мати лише приміщення, устаткування та кваліфікованих працівників, а й певний досвід роботи в тій чи іншій галузі, імідж та досягнення у сфері науково технічного прогресу [12, с.163]. А окрім фізичної інфраструктури важливим є формування інформаційного забезпечення СЕЗ. Тобто мало створити певні технічні умови, потенційного інвестора цікавлять і перспективи розвитку в майбутньому.

Узагальнимо погляди фахівців на СЕЗ як механізм залучення інвестицій у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Співставлення підходів до удосконалення СЕЗ як механізму залучення інвестицій

Авторство	Характеристики підходу:
Бірюков О.	створення СЕЗ в межах адміністративних одиниць; усунення недосконалості та суперечливості законодавства; ліквідація “бюрократичних труднощів”.
Барчан Г.	розширення кількості пільг в межах СЕЗ; створення СЕЗ в межах адміністративних одиниць, а особливо у великих містах на зразок Києва.
Геєць В.	зменшення кількості пільг; невелика кількість зон із недовгим часом існування.
Кузьменко В., Кузнецова Л.	необхідність розвиненої інфраструктури для існування СЕЗ; вибір місця розташування СЕЗ як особлива умова ефективності їх функціонування.
Туріянська М.	створення існуючих СЕЗ в Україні на наявних географічних і ресурсних перевагах як суттєвий недолік; розширення існуючої інфраструктури; пропозиції щодо шляхів усунення недоліків в законодавстві; розширення кількості СЕЗ та пільг для залучення інвесторів.
Михасюк І., Янків М., Мальський М.	розширення інфраструктури, в тому числі формування необхідного інформаційного забезпечення; перевага надання фінансових послуг за зниженими процентами, ніж звільнення від податків; вдосконалення законодавства у сфері інвестиційної політики тощо.

Висновки. Проаналізувавши переваги і недоліки СЕЗ та рекомендації щодо їх вдосконалення, можна зробити висновки, що, в першу чергу, для приваблення інвестора має значення місце розташування СЕЗ та наявна інфраструктура, зокрема наявність дешевшої робочої сили відповідної кваліфікації (за потребою). Наступною, і не менш важливою, умовою для інвестора є пільги. Вони повинні бути оптимальними, щоб, з однієї сторони, зацікавити інвестора для інвестування у конкретну СЕЗ, а з іншої – максимально спростити йому умови виходу за межі СЕЗ для розширення інвестування по території країни. Багатьох іноземних інвесторів відштовхує “бюрократична тяганина”, тому доцільно було б спростити процедуру реєстрації, а також забезпечити їм необхідний та швидкий доступ до установ, які відповідають за пільговий режим.

Окрім цього, важливо скористатись досвідом створення та функціонування СЕЗ в таких країнах як США, Великобританія, а особливо, Китай. Саме завдяки іноземним інвестиціям, залученим через СЕЗ, економіка Китаю почала швидко розвиватись. Китай став світовим лідером у легкій промисловості. Створення СЕЗ та технополісів дало роботу понад 2 млн осіб. У СЕЗ Китаю працює близько 20% населення, в той час як в Україні лише 0,16%. Такий позитивний зразок функціонування вільних економічних зон може бути прикладом для наслідування в Україні.

-
1. Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13 жовтня 1992 року №2673-ХІІ.
 2. Закон України “Про режим іноземного інвестування” від 19 березня 1996 року №93/96-ВР.
 3. Артеменко О. Вільні економічні зони: чорна діра чи маяк для інвестора? // Дзеркало тижня. - 2005. - 19 берез. (№ 10). - С.9.
 4. Барчан Г. Мировой опыт создания и функционирования свободных экономических зон. // Персонал. - 2004. - № 4. - С.22 - 25.
 5. Барчан Г. Перспективы развития свободных экономических зон в Украине и необходимые для этого условия // Персонал. - 2004. - № 6. - С.24 - 27.
 6. Барчан Г. Проблемы создания свободных экономических зон в Украине. // Персонал. - 2004. - № 5. - С.10 - 15.
 7. Бірюков О. Вільні економічні зони: проблеми залишаються.// Юридична газета, 2006р., №3. www.uur-gazeta.com.
 8. Гук Н.А. Характерні риси функціонування вільних економічних зон в трансформаційній економіці. www.tourlib.net.
 9. Кузьменко В.П., Кузнецова Л.И. СЭЗ: мифы и реальность. // Экономика предприятия. - 1999. - № 2-3. - С.24 - 34.
 10. Міністерство економіки України. Інформація щодо результатів діяльності СЕЗ та ТПР. http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36710&cat_id=36708
 11. Михасюк І.Р., Мальський М.З. Регіональна економічна політика: Навчальний посібник. / ЛНУ імені Івана Франка. – Львів: “Українські технології”, 2001. – 208с.

12. Михасюк І.Р., Янків М.Д., Залога З.М., Сажинець С.Й. Регіональна економіка. / За ред. проф. І.Р.Михасюка. Львів: "Українські технології", 1998. – 240с.
13. Орловська Ю.В. Інвестиційне забезпечення регіонального розвитку: проблеми та стратегічні перспективи: Монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – 252с.
14. Пересада А.А. Інвестування: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 250с.
15. Пинзеник В. Всі вільні економічні зони треба скасувати // Економіст. – 2003. - №3. – С. 20 – 21.
16. Твердохліб І.П. Оцінка ефективності інвестування СЕЗ в контексту проблеми безробіття. // Регіональна економіка, 2006. - №2. – С.59 - 71.
17. Туріянська М.М. Інвестиційні джерела: Монографія. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2004. – 318с.
18. Хрущ Н.А. Інвестиційна діяльність: сучасні стратегії та технології. – Хмельницький: ХНУ, 2004. – 309с.

SPECIAL ECONOMIC ZONES AS MECHANISM OF ATTRACTING INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE

N. Petrus'

*L'viv National University of Ivan Franko
Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine
E-mail: PNatalya@i.ua*

One of mechanisms of attracting investments in the economy of Ukraine is special economic zones. The problem of analysis is possibilities of CEZ as mechanism of attracting investments. It was compared different views on possibility of CEZ and discovered conditions their effective functioning and produced some recommendations as to perfection this mechanism in the economy of Ukraine.

Key words: investments, special economic zones, efficiency of SEZ, world experience, investment climate, legislative area.

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ КАК МЕХАНИЗМ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

Н. Петрусъ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка
79008, м. Львов, Проспект Свободы, 18
E-mail: Pnatalya@i.ua*

Исследуется один из механизмов привлечения инвестиций в экономику Украины - свободные (специальные) экономические зоны. Проблемой анализа являются возможности СЕЗ как механизму привлечения инвестиций. Путем сопоставления разных взглядов на возможности СЕЗ оказываются условия эффективного функционирования их и

формулируются рекомендации относительно совершенствования механизма использования СЕЗ в условиях экономики Украины.

Ключевые слова: инвестиции, специальные экономические зоны, эффективность СЕЗ, мировой опыт, инвестиционный климат, законодательное поле.